

חכמתו העמוקה של שלמה המלך שהכניס בספר קהלת הסתירות הרבות שיש בתוך הבריאה שעלינו ליישבם

הכא נמי ליעינן, ומאי דבריו סותרים זה את זה, כתיב (משלי כו ד) אל תען כסיל כאולתו, וכתיב (שם שם ה) ענה כסיל כאולתו, לא קשיא הא בדברי תורה הא במילי דעלמא. פירושו בדברי תורה: "ענה כסיל כאולתו", אבל בדברי חולין: "אל תען כסיל כאולתו".

כעין מאמר זה של רב בגמרא מצינו במדרש ביתר חריפות (קהלת רבה א ג):

"מה יתרון לאדם, אמר רבי בנימין, בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, מפני שמצאו בו דברים מטיין לצד מינות, אמרו הרי כל חכמתו של שלמה שבא לומר (קהלת א ג) מה יתרון לאדם בכל עמלו, יכול אף בעמלה של תורה, [וזו היא מינות], חזרו ואמרו, לא אמר בכל עמל אלא בעמלו, בעמלו אינו עמל, אבל עמל הוא בעמלה של תורה.

אמר רבי שמואל ברבי יצחק, ביקשו חכמים לגנוז ספר קהלת על ידי שמצאו בו דברים שמטיין לצד מינות, אמרו כל חכמתו של שלמה כך, שאמר (שם יא ט) שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך, והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך, ומשה אמר (במדבר טו לט) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ושלמה אמר והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך, הותרה הרצועה לית דין ולית דיין, כיון שאמר (שם) ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט, אמרו יפה אמר שלמה".

והנה כאשר נתבונן במאמרו של רב בגמרא, נראה כי יש בו שתי פליאות גדולות שמצוה ליישבן: (א) מאחר שהחכמים ביקשו לגנוז ספר קהלת: "מפני שדבריו סותרין זה את זה", מה ראו על ככה לשנות את דעתם בראותם: "שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה", הלא סוף סוף דבריו עדיין סותרים זה את זה. ואם מצאו דרך ליישב כל הסתירות על פי דרכי התורה, מדוע צריך לנמק שלא

[א]

"בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת"

לכבוד חג הסוכות זמן שמחתנו דבר בעתו מה טוב לעשות מטעמים לאבינו שבשמים, לומר טעם חדש על אמירת קהלת בחג הסוכות, על פי מה שמצינו מאמר פלא בענין מגילת קהלת בגמרא (שבת ל:):

"אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, ביקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, מפני שדבריו סותרין זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו, מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה, תחילתו דברי תורה, דכתיב (קהלת א ג) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, ואמרי דבי רבי ינאי, תחת השמש הוא דאין לו, קודם שמש יש לו. סופו דברי תורה, דכתיב (שם יב יג) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם..."

ומאי דבריו סותרין זה את זה, כתיב (שם ז ג) טוב כעס משחוק, וכתיב (קהלת ב ב) לשחוק אמרתי מהולל, כתיב (שם ח טו) ושבחתי אני את השמחה, וכתיב (שם ב ב) ולשמחה מה זה עושה, לא קשיא טוב כעס משחוק, טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעולם הזה, משחוק שמשחק הקב"ה על הרשעים בעולם הזה. ולשחוק אמרתי מהולל, זה שחוק שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעולם הבא.

ושבחתי אני את השמחה - שמחה של מצוה, ולשמחה מה זה עושה, זו שמחה שאינה של מצוה, ללמדך שאין שכינה שורה, לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה...

ואף ספר משלי בקשו לגנוז, שהיו דבריו סותרין זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו, אמרי ספר קהלת לאו עיינינן ואשכחינן טעמא,

הפוסק הגדול רבינו הרמ"א (או"ח סימן תצ ס"ט) הביא בשם ה"אבודרהם", כי המנהג הוא לקרוא בשבת חול המועד סוכות מגילת קהלת, ואם חל שמיני עצרת בשבת קוראים אותו בשמיני עצרת, וכן כתב הרמ"א (שם סימן תרסג ס"ב) בשם מהרי"ל: "ונוהגין לומר קהלת בשבת של חול המועד, או בשמיני עצרת אם אקלע בשבת". וכתב ה"מגן אברהם" (סימן תצ ס"ק ט) הטעם לכך: "מפני שהם ימי שמחה, וכתוב בקהלת (ב ב) ולשמחה מה זו עושה".

ב"אבודרהם" הביא על כך בשם ה"אבן הירחי" שני טעמים, טעם אחד שהוא על שם הפסוק שנאמר במגילת קהלת (יא ב): "תן חלק לשבעה וגם לשמונה, כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ". ודרשו חכמנו ז"ל מקרא זה במדרש (קהלת רבה שם): "רבי לוי אמר, תן חלק לשבעה אלו ז' ימי הסוכה, וגם לשמונה (במדבר כט לה) ביום השמיני עצרת תהיה לכם". והיות שמקרא זה על ז' ימי חג הסוכות ושמיני עצרת נאמר במגילת קהלת, על כן קוראים מגלה זו בחג הסוכות.

טעם שני: "כי שלמה בחג אמרו בהקהל, כמו שכתוב (דברים לא י) במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות וגו', הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו', וכתיב (מלכים א ח ב) ויקהלו אל המלך שלמה בירח האתנים בחג, ואז אמרו בהקהל להוכיח את ישראל, על כן יתכן לאומרו בחג".

מתוך עיון בדבריו משמע שכוונתו לומר, כי הן אמת שמצות הקהל היא רק במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, אולם כך נהגו כל ישראל להיקהל בכל שנה בחג הסוכות אצל שלמה המלך, ומביא ראיה ממה שכתוב: "ויקהלו אל המלך שלמה בירח האתנים בחג", ואז קרא לפניו שלמה קהלת כדי להוכיחם, ומזה נובע המנהג שלנו לקרוא ספר קהלת בחג הסוכות.

היתה גלויה וברורה לעין כל, לא היתה קיימת כלל מציאות של בחירה שיבחרו הנבראים ברע.

והנה בסיום מעשה בראשית ברא הקב"ה את האדם מובחר הבריאה, ונתן בו חכמה בינה ודעת שיוכל להשכיל ולהעמיק בחקר האמת, והטיל עליו עבודת הקודש לעמול כל ימי חייו ליישב וללכך כל הסתירות שיש בעולם כנגד אמונת ה', על ידי שיגלה שגם בתוך הנהגת הטבע מסתתר אור ה' שמנהיג את העולם כרצונו, עד שיגיע למסקנה הברורה: "כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל

אך בדרכי העולם אנו רואים כי דרך רשעים צלחה, וכבר תמה על כך משה רבינו בבקשתו לה' (שמות לג יג): "הודיעני נא את דרכך", ופירשו בגמרא (ברכות ז.א): "אמר לפניו רבונו של עולם, מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו". וכן שאל הנביא (ירמיה יב א): "צדיק אתה ה' כי אריב אליך, אך משפטים אדבר אותך, מדוע דרך רשעים צלחה, שלו כל בוגדי בגד".

וכאן הבן שואל: מדוע ברא הקב"ה מלך העולם - עולם כל כך קשה, עולם אשר מכף רגלו ועד ראשו הוא מלא ניגודים וסתירות,

גנזוהו: "מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה".

ב) הן אמת כי בסופו של דבר מצאו החכמים דרך ליישב כל הסתירות בדברי שלמה המלך, אולם עדיין מוטלת עלינו חובת הביאור, מה ראה החכם מכל אדם לכתוב קהלת ומשלי בצורה כזאת, שכל דבריו יהיו סותרים וצריך ליישבם, הלא היה יותר קל אם היה כותב דברים ברורים: "ושבחתי אני את השמחה של מצוה", "ולשמחה שאינה של מצוה מה זה עושה", במקום להשאיר את הדברים סתומים שיהיו נראים כסותרים זה את זה.

[ב]

כל דרכי העולם נראים כאילו סותרים לדרכי התורה

רחש לבי דבר טוב לכבוד חג הסוכות לבאר דברי חכמים וחידותם, שהצליחו בגודל חכמתם לפענח את עומק חכמתו של שלמה המלך החכם מכל אדם, שבכוונה תחילה מילא את ספר קהלת ומשלי בסתירות רבות, אשר בעמל ויגיעה נוכל למצוא להן ישובים אמיתיים, כי כאשר מסתכל האדם בדרכי העולם יראה בהם ענינים, אשר בהשקפה ראשונה נראים כאילו סותרים את האמונה הטהורה בהשגחת ה'.

וכבר האריכו בזה הראשונים והאחרונים, כי הנהגת הטבע התמידית כל ימי עולם בלי שינוי מסתירה על אור ה', עד שכתוצאה מכך יש ח"ו מקום לכופרים בה' לומר עולם כמנהגו נוהג ואין מנהיג לבירה. ובאמת ענין זה מפורש בכתוב (דברים ד יט):

"ופן תשא עיניך השמימה, וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחווית להם ועבדתם, אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים תחת כל השמים". ופירש רש"י: "לא מנען מלטעות אחריהם, אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם". נמצא כי הנהגת הטבע היא כאילו סתירה להשגחת ה'.

זאת ועוד, שהרי אחד מיסודות הדת הוא האמונה בשכר ועונש - שכר על קיום המצוות ועונש על העבירות, כמו שכתוב (דברים ל טו): "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע, ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך", וכך תקנו הקדמונים לומר: "אני מאמין באמונה שלמה, שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצוותיו ומעניש לעוברי מצוותיו".

גמרא: "ביקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין, ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה"

פלא והפלא מה ראה שלמה המלך על ככה למלא את ספר קהלת בסתירות עד שצריך לעמול ליישבם

הקב"ה ברא את העולם הטבע שיש בו כאילו סתירות רבות למראית עין להשגחת הקב"ה ויחודו בעולם

האדם נברא בסוף מעשה בראשית וניתנו לו חכמה בינה ודעת, כדי שיעמול כל ימי חייו ליישב כל הסתירות

ועל הארץ מתחת אין עוד", כמו שמצינו אצל דוד המלך שהתבונן במעשה בראשית עד שהגיע לידי התפעלות והכריז (תהלים קד כד): "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית".

הן אמת שמבואר בספרים הקדושים, כי ראשית כל צריך איש ישראל להעמיד את יסוד כל בנין השקפה התורנית על אמונה פשוטה כפי שקיבלנו מאבותינו הקדושים, שאפילו מה שנראה כסתירה להשגחת ה' ויחודו בעולם טמונה בו השגחה נפלאה למעלה מהשגת אנוש, וכבר אמר על כך נעים זמירות ישראל (תהלים צב ו): "מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך, איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת".

אך עם כל זאת אחרי שכבר נתחזק באמונה פשוטה, ראוי ליישב גם בשכל האנושי את כל הסתירות בעולם הזה, כדי להתחזק ביחוד ה' והשגחתו בעולם, כמבואר במשנתו הטהורה של רבינו החתם סופר ב"תורת משה" (פרשת שמות ד"ה ויאמר יתרו למשה):

ההסתר רבה על הגילוי, החושך שולט בו יותר מן האור, מעמדם של ישראל זרע יעקב הוא בתכלית השפלות, לעומת הגוים זרעם של עשו השולטים בעולם, וכך כל דרכי העולם סותרים למראית עין את ההשקפה האמיתית של התורה הקדושה.

[ג]

אדם נברא כדי ליישב כל הסתירות שבעולם

אך התשובה הברורה על שאלה זו היא: אמנם כן, כך עלה ברצון הקב"ה, לברוא את העולם תחת מעטה הטבע המסתיר את אור ה', שיהיו בו למראית עין גם דברים הסותרים כאילו את השגחת ה' בעולמו, כדי לתת לנבראים את הבחירה להכיר ביחוד ה' והשגחתו בעולם ולעבוד אותו, אשר אז יקבלו שכר תמורת עבודתם, או להיפך ח"ו לכפור בהשגחת ה' ולרדוף אחרי ההבל, אשר אז יקבלו את עונשם. ומטעם זה נקראת הבריאה בתואר "עולם" שהוא מלשון העלם, שהרי אם השגחת ה' בעולם

וזהו ביאור המשך הכתוב (שם א ב):
 "והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום" - התוהו ובוהו והחושך ששלטו בארץ, הן כל הסתירות והקושיות שיש בתוך הבריאה, דרך רשעים צלחה, רשע וטוב לו, צדיק ורע לו, אולם הכתוב מגלה לנו: "ורוח אלקים מרחפת על פני המים", כל הסתירות שבבריאה הן רק למראית עין, כי לאמיתו של דבר רוח אלקים מרחפת על פני כל הבריאה להנהיג את העולם כרצונו.

אולם כדי שגם אנחנו קרוצי חומר נוכל לפתור את כל הסתירות שיש בבריאה: "ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור, וירא אלקים את האור כי טוב, ויבדל אלקים בין האור ובין החושך, ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא לילה, ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד". דרשו על כך חכמינו ז"ל במדרש (ב"ר ג ה): "ה' פעמים כתיב כאן אורה כנגד חמשה חומשי תורה". ללמדנו כי רק על ידי אור התורה אפשר לגרש את התוהו ובוהו וחושך שבארץ.

וזהו שמסיים הכתוב הסיכום של ה' פעמים אור ביום ראשון בפסוק: "ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא לילה, ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד", ללמדנו כי הסתירות שבעולם שהן בבחינת יום ולילה הן רק סתירות בהשקפה ראשונה למראית עין, אבל למעשה יש ביניהם שותפות נפלאה: "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד" - יום אחד המקשר ומאגד בתוכו הסתירות של היום והלילה.

[ו]

"כי נר מצוה ותורה אור"

חשבתי דרכי להבין בזה מקרא שכתוב (משלי ו כג): "כי נר מצוה ותורה אור". כי כאשר נתבונן בתפקידו של אור הנר הגשמי נראה, שהוא מיישב את הסתירה הגדולה בין אור היום שבו אפשר לראות, ובין חשכות הלילה שבה אי אפשר לראות, שהרי על ידי אור הנר מסוגל אדם להאיר ולראות גם בחשכות הלילה, הנה כי כן זהו שרמז החכם מכל אדם באמרו: "כי נר מצוה ותורה אור", ללמדנו כי התורה היא בבחינת אור הנר המגרש את חשכות העולם, כי רק בה אפשר ליישב את כל הסתירות שיש בעולם.

ויש לרמז ענין זה במקרא שכתוב (יהושע א ח): "לא ימוש ספר התורה הזה מפיק והגית בו יומם ולילה". כלומר תתייגע בתורה כדי

יא): "שבתי וראה תחת השמש, כי לא לקלים המרוץ, ולא לגיבורים המלחמה, וגם לא לחכמים לחם, וגם לא לנבונים עושר, וגם לא ליודעים חן, כי עת ופגע יקרה את כולם".

וזהו שמזהיר הכתוב: "השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך... ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה", כי תיפול בתהום הטבע המסתיר את אור ה' עד שתטעה לחשוב שכוחך הוא שעשה לך את כל החיל הזה, "וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל", אלא שהשגחתו מלובשת ומוסתר בתוך הנהגת הטבע.

"אבל כבר אמרתי במקום אחר, כי אנחנו מקובלים התורה והאמונה, ואך כל שאפשר לנו לחקור אחר אמיתת האחדות ואחר טעמי מצוות אשרי לו, אך לא כמסתפק אלא כמצווה, ואם יתקשה באלף קושיות לא יזוז אמונתו ממקומו, ויתלה שעדיין לא הגיע למרכז האמת, ויעיין עוד יותר אולי יגיע".

[ד]

"השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך"

לתועלת הענין הבה נתבונן בדוגמה אחת מני רבות, במה שמזהיר אותנו הכתוב בפרשת עקב (דברים ח יא): "השמר לך פן

שורש ישוב כל הסתירות בבריאה הוא על ידי העמל ליישב כל הסתירות שבתורה שבה נברא העולם

"כי נר מצוה ותורה אור", התורה היא בבחינת אור הנר שמיישב את הסתירה בין אור היום לחשכות הלילה

"והארץ היתה תוהו ובוהו" - הן הקושיות והסתירות, ו"ויאמר אלקים יהי אור" - אור התורה המפזר את התוהו ובוהו

שלמה המלך מילא ספר קהלת בכל הסתירות שבעולם, כדי ללמדנו שצריך לעמול בתורה ליישבם וללכנם

[ה]

האור של תורה מפזר את חשכות הסתירות

אמנם צריך לדעת כי אדם בשר ודם בהיותו קרוץ מחומר, אינו מסוגל בשכלו הדל והמצומצם ליישב בעצמו כל הסתירות שבעולם, לכן נתן לנו הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו את תורתו הקדושה, כדי שעל ידי העמל בתורה יאירו עינינו ליישב את כל הסתירות הנמצאות בתוך בריאת העולם במעטה הטבע.

יומתק להבין בזה מה שפתח הקב"ה את התורה בסיפור על בריאת העולם בתיבת "בראשית" בפסוק (בראשית א א): "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ", ופירש רש"י: "אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשו רז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה", כדי ללמדנו כי רק על ידי התורה מסוגלים ישראל ליישב את הסתירות שבעולם.

תשכח את ה' אלקיך... פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת, ובקרך וצאנך ירביון, וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה, ורם ללבך ושכחת את ה' אלקיך... ואמרת בלבבך כוחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל".

ביאור הענין כי אדם שלא למד תורה ולא דבק באמונת ה', כאשר הוא מסתכל בדרכי העולם ורואה אנשים שמצליחים בפרנסתם, הרי הוא עלול ליפול בקלות ברשת המינות שהכל תלוי בהשתדלות האדם, כי מי שעושה את ההשתדלות הנכונה הרי הוא מצליח במסחרו, לעומת זה מי שאין בו את כישירונות המסחר אינו מצליח.

אולם כל זה הוא מחמת שהעולם עטוף במעטה הטבע, המסתיר את אור ה' המשגיח בעולם וקובע לכל נברא את כישירוניתו ואת פרנסתו, אבל כאשר יעמיק האדם בחקר העולם כמו שעשה שלמה המלך, ישכיל ויבין כמה נהירים וברורים דבריו (קהלת ט

כי על ידי זה אנו מבטלים את הקליפות שכל קיומם הוא סתירה להשגחת הקב"ה בעולם, ועל ידי זה יאירו עינינו לראות גם את השגחת הקב"ה בעולם.

יומתק להבין בזה מאמרם בגמרא (קידושין ל:): "הקב"ה אמר להם לישראל, בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו". כי כך דרכו של היצר הרע להפיל את האדם ברשתו, על ידי שמבלבל את שכל האדם בכל הסתירות שיש בבריאה כנגד התורה, אולם על ידי שאיש ישראל עמל בתורה לברר וליישב כל הסתירות, הנה על ידי זה מתיישבות גם הסתירות שיש בבריאה שנבראה על ידי התורה.

יש לומר כי על ענין זה נתכוון דוד המלך בדברו בשבח התורה (תהלים יט ט): "פקודי ה' ישרים משמחי לב", כי ידוע מאמר החכם: "אין שמחה כהתרת הספיקות", ומאחר שעל ידי התורה אנו זוכים ליישב את כל הסתירות הרי זה גורם לנו לשמחה. וזהו שאמר עוד אחר כך (שם שם י): "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו", כלומר התורה שהיא משפטי ה' מראה לנו את האמת איך שכל הסתירות "צדקו יחדיו", ואין בהם שום סתירה רק למראית עין.

[ח]

מלמדים לעובר ישוּב כל הסתירות בחלק תורתו

על פי האמור יפתח לנו פתח להבין מה ששינינו בגמרא (נדה ל:): על העובר במעי אמו: "ומלמדין אותו כל התורה כולה... וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה". וכתב ב"מעלות התורה" לרבי אברהם אחי הגר"א (ד"ה עוד איתא בילקוט) בשם אחיו הגר"א זי"ע, שמלמדים אותו חלק תורתו הנוגע לו, ובלשון קדשו:

"ואמרו בגמרא (ירושלמי ברכות פרק א הלכה ב), כל הלומד תורה ואינו מקיימה, נח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם. ואמר אחי הגאון זלה"ה, שהוא על פי מה דאיתא במסכת נדה (ל ב), כשהתינוק במעי אמו מלמדים אותו כל התורה כולה, ומיד כשיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו, ולכאורה צריך עיון מה תועלת יש במה שמלמדים אותו, ואחר כך משכחים אותו והוא כלא למד כלל.

הנה כי כן מאחר שהקב"ה ברא את העולם וכל הסתירות שיש בו על ידי התורה, הרי ברור כי בתוך התורה שהיא שורש כל הבריאה, טמונים כל התירוצים על כל הסתירות שבעולם, אלא שצריך לעמול בתורה כדי למצוא שם ישוב לכל הסתירות. זאת ועוד, כי שורש כל הסתירות שבעולם הם הסתירות שבתוך התורה עצמה שבה נברא העולם, ומזה נשכיל להבין כי על ידי העמל בתורה ליישב את כל הקושיות והסתירות שבתורה, אנו גורמים בכך ליישב גם כל הסתירות שיש בבריאה ששורשן בתורה.

ועתה בא וראה מה שמצינו מקור ברור לרעיון נשגב זה, במשנתו הטהורה של רבינו האריז"ל כמו שכתב בשמו תלמידו רבי חיים וויטאל זצ"ל ב"שער המצות" (פרשת ואתחנן):

"גם בענין עסק ההלכה בעיון עם החברים, ראיתי למורי זלה"ה מתגבר כארי בכח בעת שהיה עוסק בהלכה, עד שהיה נלאה ומזיע זיעה גדולה, ושאלתי את פיו מדוע [הוא] טורח כל כך, והשיב לי כי הנה העיון לשבר הקליפות, שהם הקושיא שיש בהלכה היא שאין מניחים לאדם להבין אותה... גם בענין פלפול ועיון ההלכה היה מורי זלה"ה אומר, כי תכלית העיון הוא לשבר הקליפות שהם הקושיות, כי הם גרמו לאותם הקושיות שהם בהלכה שלא יובנו תירוצייהם כי אם בקושי ובדוחק גדול כנודע".

הרי לנו דברים ברורים כי שורש כל הקושיות בהלכות, הוא רק מחמת הקליפות שעל ידם יש מניעה לאיש ישראל להשיג השגות התורה, ועל ידי שהאדם מתייגע בעיון גדול לתרץ הקושיות הוא שובר את הקליפות. ולפי האמור יש לומר הביאור בזה, כי כל הסתירות שיש בעולם כנגד קוב"ה אורייתא וישראל, הוא מצד הקליפות הסותרים את השגחתו של הקב"ה בעולם, כמבואר בגמרא (חולין ז:): "למה נקרא שמן כשפים, שמכחישין פמליא של מעלה".

אולם כדי שיצליחו לבלבל בני אדם בסתירות ובהכחשות שלהם להשגחת ה', הם חייבים קודם לייצר בלבול וקושיות בתורה הקדושה, שבה הסתכל הקב"ה וברא את העולם, ועל ידי בלבול זה נוצר בלבול גם בהבנת סדר הבריאה, לכן מוטלת עלינו החובה לעמול בתורה ליישב כל הקושיות,

שתוכל ליישב בזה את הסתירות בעולם שהם בבחינת: "יומם ולילה". ועל זה התנבא הנביא (זכריה יד ז): "והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור". כי לעתיד לבוא יתבטלו כל הסתירות ולילה כיום יאיר בהירות גדולה בלי שום קושיות.

על פי האמור נשכיל להבין מה ששינינו בגמרא על הפחד הגדול שהיה לארץ, בשעה שבא הקב"ה לתת את התורה לישראל (שבת פח:):

"אמר חזקיה, מאי דכתיב (תהלים עו ט) משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחילה [רש"י: קודם שאמרו ישראל נעשה ונשמע], יראה [שמא לא יקבלוה ויחזור העולם לתהו ובהו], ולבסוף [כשקבלוה] שקטה. ולמה יראה, כדריש לקיש דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב (בראשית א לא) ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי, ה' יתירה למה לי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם, אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו".

לפי האמור הביאור בזה, שהרי כבר נתבאר כי התהו ובהו שיש בארץ החומרי הן כל הסתירות והקושיות שיש בתוך הבריאה, לכן נתיירא הארץ שאם לא יקבלו ישראל את התורה, לא יהיו מסוגלים ליישב את הסתירות הרבות שיש בעולם לרצון ה', ואז הרי ישרור בעולם תהו ובהו של מחשבות הבל ודעות כוזבות, אולם אחרי שקיבלו ישראל את התורה שקטה הארץ, כי התנחמה שבאמצעות עמל התורה יצליחו ישראל ליישב את כל הסתירות ולהכניס סדר בתהו ובהו של הבריאה.

[ז]

ישוּב הסתירות בעולם מישוּב הסתירות בתורה

בדרך זו במסילה נעלה לבאר עתה ביתר עמקות, מדוע רק על ידי העמל בתורה אנו מסוגלים ליישב את כל הסתירות שיש בבריאה, על פי הידוע שהקב"ה הסתכל בתורה וברא בה את העולם, כמבואר במדרש (בר"א א): "התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה... היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם, והתורה אמרה בראשית ברא אלקים, ואין ראשית אלא תורה".

[י]

"לכל זמן ועת" לכל חפץ תחת השמים"

הנה כי כן יאיר לנו להבין מאמרו העמוק של רב: "בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, מפני שדבריו סותרין זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו, מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה", ומזה השכילו להבין גודל חכמת שלמה המלך שמילא את ספר קהלת בסתירות רבות, כדי שכל אחד יהיה עמל בחלק התורה שלו ועל ידי זה יוכל ליישב את הסתירות שלו בעולם הפרטי שלו.

וזהו שמפרש ואומר: "תחילתו דברי תורה, דכתיב מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, ואמרי דבי רבי ינאי, תחת השמש הוא דאין לו, קודם שמש יש לו. סופו דברי תורה, דכתיב סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם". כי על ידי העמל בתורה כל הסתירות וכל הקושיות הכל על מקומו יבוא בשלום.

ונראה כי לכך נתכוון שלמה המלך כאשר מנה בספר קהלת כ"ח עתים י"ד לטובה וי"ד לרעה (קהלת ג א):

"לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, עת ללדת ועת למות, עת לטעת ועת לעקור נטוע, עת להרוג ועת לרפוא, עת לפרוץ ועת לבנות, עת לבכות ועת לשחוק, עת ספוד ועת רקוד, עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים, עת לחבוק ועת לרחק מחבק, עת לבקש ועת לאבד, עת לשמור ועת להשליך, עת לקרוע ועת לתפור, עת לחשות ועת לדבר, עת לאהוב ועת לשנוא, עת מלחמה ועת שלום".

בכך ביקש שלמה המלך ללמדנו את תמצית חכמתו בקהלת, שידע האדם ליישב כל הסתירות שהוא צריך להתמודד בהם כל ימי חייו תחת השמים, שידע מתי לבכות ומתי לשחוק, מתי לבקש ומתי לאבד, מתי לחשות ומתי לדבר, מתי לאהוב ומתי לשנוא, מתי להשתמש ב"ד עתים לטובה ומתי להשתמש ב"ד עתים לרעה.

[יא]

"תורה חדשה מאתי תצא"

אולם עלינו לדעת ידיעה ברורה שאין בכוחנו ליישב כל הקושיות והסתירות שיש בעולם, כי ישנם דברים נעלמים למעלה מהשגתנו שאסור לנו לחקור בהם, כמו ששנינו במשנה (חגיגה יא): "כל המסתכל

לפי האמור נראה כי שלמה המלך עשה כן בכוונה תחילה, כדי ללמדנו שנוכח תמיד כי כל העולם הוא כולו מלא סתירות, וכאשר שלמה המלך מדבר על עצמו כמעט בכל ספר קהלת: "וראיתי אני", הרי זה כאילו הוא אומר לנו: גם אני התמודדתי עם כל הקושיות והסתירות שיש בעולם כדי למצוא להם פתרונות, אולם אינני מגלה לכם את כל הפתרונות, כי כל אחד צריך ליישב בעצמו את הסתירות המיוחדות שיש לו בעולם.

אך פן יאמר האומר: מנין אני יכול לשאוב כוח לפתור בעצמי את כל הסתירות שבעולם, לכן נתחכם שלמה המלך לפתוח ספר קהלת בתורה ולסיימה בתורה, כדי ללמדנו בכך שכל הישויים והפתרונות על כל הסתירות שבעולם נמצאים בתורה שבה נברא העולם, והחובה מוטלת על כל אחד מישראל למצוא פתרון לכל הסתירות המיוחדות לו על ידי חלק תורתו בבחינת: "ותן חלקנו בתורתך".

יומתק להבין בזה שני הפסוקים בספר קהלת שהגדירו בגמרא: "תחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה". הנה הפסוק בתחילת קהלת הוא מה שנאמר (קהלת א ג): "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש", ודרשו בגמרא: "תחת השמש הוא דאין לו, קודם שמש יש לו", כלומר בתורה שהיא למעלה מן השמש שם יש לו יתרון בעמלו.

ולפי האמור נתכוון שלמה המלך לומר בזה: "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש", הלא כל העולם הוא מלא סתירות וניסיונות, נמצא שאם יעסוק רק בעניני העולם הזה שהוא תחת השמש, יצא שכרו בהפסדו כי יתבלבל מכל הסתירות. ועל זה באו חכמינו ז"ל ופירשו כוונתו: "תחת השמש הוא דאין לו, קודם שמש יש לו", כי אם יעסוק בתורה שהיא שורש כל העולם למעלה מן השמש, ויעמול ליישב כל הסתירות שבחלק תורתו, כי אז יזכה למצוא שכר גם בעמלו בעולם הזה.

וזהו שסיים שלמה המלך ספר קהלת בפסוק האחרון (יב ג): "סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם", כי בסופו של דבר אחרי כל העמל בתורה יתברר שכל הסתירות שבעולם הן רק למראית עין, אבל למעשה התכלית הנרצה מכל הבריאה היא שצריך לעבוד את ה' בקיום כל המצוות.

ונראה על פי מה שכתב האלשיך, על מה שאנו אומרים ותן חלקינו בתורתך, לפי שכל הנשמות עמדו על הר סיני וקבלו כל אחד חלקו בתורה, וזה שכתוב בגמרא (מגילה ו ב) יגעתי ומצאתי תאמיין, מצאתי דייקא, כאדם המוצא אבדתו, לפי שהוא חלקו, ולפי זה אלו לא היו מלמדים אותו, כשהיה במעי אמו, איך היה יכול להגיע על ידי יגיעתו, ואם לא היה שוכח לא היה צריך ליגע, ואם כן בטל שכר ועונש.

ולכן מלמדים אותו חלק תורתו במעי אמו, וזה נקרא כל התורה, רצונו לומר מה שנוגע לחלק נשמתו, ובצאתו לאויר העולם הוא נשכח ממנו, ואחר כך על ידי יגיעתו יכול למצוא אבדתו, ואם כן כל הלומד ואינו מקיים, מוטב לו שלא יצא לאויר העולם, כי בשביל הלימוד לבד לא היה צריך לצאת לאויר העולם, שגם במעי אמו למד כל חלקו, אבל המקיים משלים כוונת הבריאה שלא היה יכול לקיים התורה בעודו במעי אמו הגם שלמדה".

לפי האמור יש לומר הביאור בזה, כי כל אדם יש לו סתירות המיוחדות דוקא לו בימי חייו במקום מגוריו בעולם, לכן כדי להקדים רפואה למכה מלמדים אותו חלק תורתו, אשר בו נברא חלק העולם שיצטרך לחיות בו אחרי לידתו, ומיישבים לו כל הסתירות בחלק תורתו, כדי שיוכל ליישב גם כל הסתירות בימי חייו בעולם שנברא בחלק תורה זה, אלא שבצאתו לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו, כדי שישכח הכל ויצטרך להתייגע בכוחות עצמו למצוא הישויים על הסתירות בעולם שכבר למד אותם במעי אמו.

[ט]

שלמה המלך ביטא בקהלת כל הסתירות שיש בעולם

מעתה אני אומר בדחילו ורחימו כי לכך נתכוון החכם מכל אדם, שתיאר בספר קהלת את העולם בהיותו מלא סתירות, מצד אחד: "טוב כעס משחוק", ומצד שני: "לשחוק אמרתי מהולל", מצד אחד: "ושבחתני אני את השמחה", ומצד שני: "ולשמחה מה זה עושה", הן אמת שחכמינו ז"ל מצאו את הדרך האמת ליישב כל הסתירות, אולם מה ראה שלמה המלך על ככה להשאיר את דבריו כחידה סתומה בלי שום פתרונות.

(מנחות כט): כי העולם הזה נברא באות ה', והנה אות ה' יש בה שתי דפנות שלישיות - הקו השלם בגגה של האות והקו השלם בצד ימין, והדופן השלישי הרגל של האות ה' הוא אפילו טפח, כדי לרמז שהעולם הזה הנברא באות ה' היא רק דירת עראי עכדה"ק.

[יג]

חג הסוכות זמן שמחתנו הוא שורש התשובה לכל הסתירות

והנה כאשר נתבונן נשכיל להבין, כי הרעיון הנשגב שהעולם הזה הוא רק דירת עראי, הוא שורש התשובה לכל הסתירות שיש בעולם הזה, ובפרט לשאלה הקשה של: "מדוע דרך רשעים צלחה", כי מאחר שהעולם הזה הוא רק דירת עראי, בבחינת הכנה לקראת הדירת קבע בעולם הבא, כמו ששינוי במשנה (אבות פ"ד מט"ז): "העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא, התקן עצמך בפרוודור כדי שתכנס לטורקלין".

לכן משלם הקב"ה שכר המעשים טובים לרשע בעולם הזה בדירת עראי כדי לאבדו בעולם הבא, כמו שכתוב (דברים ז י): "ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו". ופירש רש"י: "בחיינו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא". ואילו לצדיק שהקב"ה מדקדק עמו כחוט השערה, הוא מזכנו בעולם הזה מכל סיג ופגם דקה מן הדקה, כדי להשאיר לו את השכר הנצחי והנעלה שאין למעלה ממנו בעולם הבא.

הנה כי כן מטעם זה חג הסוכות הוא "זמן שמחתנו", כי הלקח הנשגב שאנו למדים מהסוכה שהעולם הזה הוא רק דירת עראי, נותן מענה של שמחה לכל בני ישראל לשמוח בחלקם בעולם הזה, ביודעם ידיעה ברורה שכל מה שהם סובלים בעולם הזה, הוא בבחינת זיכור לקראת השכר הגדול שיזכו לקבל בדירת קבע בעולם הבא.

מעתה ירווח לנו להבין מדוע קבע שלמה המלך המנהג לקרוא קהלת בחג הסוכות, כי דוקא בחג הסוכות שהוא "זמן שמחתנו" על שם הלקח הנשגב שהעולם הזה הוא דירת עראי, דבר בעתו מה טוב לקרוא ספר קהלת שנזכרו בו כל הסתירות שיש בעולם הזה, כדי לתת לנו כלים ליישב כל הסתירות הללו על ידי היסוד הנכבד, שהעולם הזה הוא רק דירת עראי בבחינת הכנה לדירת קבע, ולכן יש בו כל כך הרבה סתירות וניסיונות שאנו צריכים להתגבר עליהם, ועל ידי זה נזכה לחיי העולם הבא לשבת בסוכת עורו של הליתן במהרה בימינו אמן.

אולם עם כל זאת מוטלת עלינו החובה גם בגלות ליישב כל אחד לפי יכולתו, את כל הסתירות והקושיות שיש בכוחנו בימי חיינו בעולם הזה, ומה שאין ביכולתנו ליישב הנה על כך שנינו (אבות פ"ב מט"ז): "לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין לבטל ממנה", ויתלבש באמונה פשוטה שיש דברים שהם למעלה מהשגתו, וכשנזכה לגאולה העתידה נזכה לראות עין בעין כי לאמיתו של דבר לא היה שום דבר בעולם הסותר את השגחת ה'.

[יב]

הסוכה היא רמז לעולם הזה שהוא דירת עראי

בדרך המלך נלך לבאר לפי זה הטעם שבחר שלמה המלך לקרוא ספר קהלת בחג הסוכות, אשר מזה נובע המנהג שלנו לעשות כן, בהקדם לבאר מה שבחרו אנשי כנסת הגדולה לתאר בתפלות החג את חג הסוכות: "זמן שמחתנו", וצריך ביאור במה מתבטאת השמחה בחג הסוכות יותר מחג הפסח וחג השבועות.

ונראה לבאר הענין בזה על פי מה ששינוי בגמרא (סוכה ב.): "בסוכות תשבו שבעת ימים, אמרה תורה כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי". וביאר האלשיך הקדוש ב"תורת משה" פרשת אמור (ויקרא כג לג) הרמז בזה, כדי שישים האדם על לבו כי שבעה ימים שהם רמז על שבעים שנות חיי האדם בעולם הזה, הנה הם רק בבחינת דירת עראי ולא דירת קבע, ובלשון קדשו:

"כי כל כשרון המעשה וצדקת כל צדיק, לשית על לבו צאת מדירת קבע ושבת בדירת עראי, כי בזה החי יתן אל לבו, כי אין זה כי אם רמז הרומז על הארץ ועל הדרים עליה יתנו אל לבם, כי זאת תורת האדם, יהיו עיניו פקוחות לראות, כי אין זאת דירת קבע כי אם בעולם העליון, וביום הוולדו יצא מדירת קבע ובה אל דירת עראי.

וזה רמז שבעת ימים, רמז אל ימי שנותיו שבעים שנה, שיחד כולם שבעים שנה דירת עראי המה... כי יהיה לו העולם הזה כסוכה בכרם ולא כבנין קיים, וישמח ויעלוז במחשבתו זאת לעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב, הוא רמז שמחת חג הסוכות, למען דעת כי אל זה יביט כי הסוכה היא העולם הזה."

מוסיף על כך האלשיך הקדוש לבאר בזה מה ששינוי בגמרא (סוכה ו:), כי לפי הלכה הסוכה כשרה אם יש בה שתי דפנות כהלכתן ושלישית אפילו טפח, על פי המבואר בגמרא

בארבעה דברים רתוי [כלומר ראוי] לו כאילו לא בא לעולם, מה למעלה, מה למטה, מה לפנים, ומה לאחור, וכל שלא חס על כבוד קונו רתוי לו שלא בא לעולם."

זאת ועוד, שישנן הרבה סתירות אשר נועדו מראש להתבטל רק בגאולה העתידה, וזהו בעצם שורש הגלות - כל החשכות והסתירות שעדיין לא הגיע הזמן ליישבן, ולכן גם בתורה ישנם חלקים שעדיין לא הצלחנו לפענח, כמבואר בדברי הנביא על לעתיד לבוא (ישעיה נא ד): "כי תורה מאתי תצא". ודרשו חז"ל במדרש (ויק"ר יג ג): "אמר הקב"ה תורה חדשה מאתי תצא, חידוש תורה מאתי תצא".

הביאור בזה כי הגאולה העתידה שהיא ביטול הגלות, תבוא על ידי ישוב כל הסתירות והקושיות שיש בעולם שהן שורש הגלות, ולכן כתוב על הגאולה העתידה (תהלים קכו ב): "אז ימלא שחוק פינו ולשונו רנה", כי אין שמחה כהתרת הספיקות. אולם מקודם צריך ליישב כל הקושיות והסתירות בתורה שהם שורש כל הבריאה, ועל כך אומר הקב"ה: "תורה חדשה מאתי תצא, חידוש תורה מאתי תצא".

יומתק להבין בזה מה שמצינו באליהו הנביא זכור לטוב שני ענינים נשגבים בקשר לגאולה העתידה: (א) שהוא עתיד לבשר לנו על הגאולה העתידה כמבואר בדברי הנביא (מלאכי ג כג): "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם".

(ב) שהוא עתיד לתרץ את כל הספיקות והקושיות בתורה, כמו שמצינו בגמרא פעמים רבות מלת "תיקון" על בעיא שלא נפשטה, וכתב ב"תוספת יום טוב" (סוף עדיות) שהוא ראשי תיבות: ת'שבי י'תרץ ק'זשיות ו'איבעיות. וכן כתב הגה"ק החיד"א זצ"ל ב"מראית עין" (יבמות צו.) בשם ספר הקנה, ובשם הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לפירוש המשנה בשני פרקים בכתב יד שלא נדפסו.

לפי האמור נראה כי שני הדברים קשורים זה בזה בקשר אמיץ בל ימוט, שכל זמן שלא נוכל ליישב את כל הקושיות שבתורה אי אפשר לזכות לגאולה, כי שורש הגאולה הוא ישוב כל הסתירות שיש בעולם, לכן דוקא אליהו הנביא שיבוא ויבשר לנו על הגאולה העתידה, יצטרך גם כן לתרץ כל הקושיות והסתירות בתורה, שהרי מהן נובעות כל הסתירות שיש בעולם שנברא על ידי התורה.